

מעדני יו"ט

ראש השנה תשפ"ד

גליון שס"ד

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

תפילת עלינו

עוד כתב המ"ב שיש לומר עלינו באימה וביראה כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים ואומר 'אשרי העם שככה לו אשרי העם וכו'. בספר סדר היום כתב שיהושע תיקן זה השבח הגדול כשכבש את יריחו, ואמרו ז' פעמים ישר והפוך ובו הפיל ז' חומות שהיו ליריחו, והוא מסוגל לכל דבר וענין מצרה וצוקה שלא תבא ולא תהיה לומר אותו ישר והפוך.

הרוקח והכלבו כותבים שיהושע היה ענו ולא רמז שמו שלם כי אם הושע ולא חתמו כסדרו אלא למפרע, עלינו לשבח, ש'לא שם, ו'אנו כורעים, ה'וא אלהינו. ויסד קנ"ב תיבות מן עלינו עד לעולמי עד תמלוך בכבוד כמנין ב"ן נון, וחסר ו' בנ"ן כי ב"ן נון יסד התיבות.

הבאר היטב (קלב) כתב שהאריז"ל היה אומר ועל כן נקוה לך בו'. במנהגי מהר"ש מנוישטט (ר"ח) כתב שאין לומר ואין עוד אלא אין עוד בלא ווין, וכן ואפס זולתו אין לומר אלא אפס זולתו, כי אם היה אומר ואין ואפס היה משמע כאילו היה אחר שהיה שמו אין או אפס ח"ו. ויש להפסיק בין אמת מלכינו, כי אם היה מחברן לפעמים היה מבליע הא' מאמת והיה מחרף ומגדף.

וראית בספר שלצערנו אנו רואים שהתפילה היחידה שהתקין יהושע שהיא 'עלינו לשבח' כידוע, יש בני אדם הממהרים לגמור התפילה ואינם שמים על לבם לכוון כל כך בתפילה זו, וי"ל דמכל מקום תקנו חז"ל לאומרו בתפילת ראש השנה במלכות וגם במוסף של יוה"כ, ואז כולם מתפללים בכוונה גדולה, ועל ידי זה מעלים את כל התפילות של 'עלינו לשבח' של כל השנה.

עוד מקומות שאומרים עלינו

נוהגים לומר עלינו אחרי קידוש לבנה, הביאור הלכה (תכ"ו ב') כתב שהטעם כדי שלא יטעו ח"ו במה שאנו יוצאין נגד הלבנה ושמיחין נגדה שיש שום חשש רעיון שאנו נותנין כבוד ללבנה לכך אנו אומרים עלינו לשבח, ומסיימין כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל וגו' אין עוד, ומה שאנו יוצאין הוא רק כדי לראות גבורות של הקב"ה שהוא מאיר ברצונו לכל העולם וכדכתיב שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. אחרי ברכת החמה כותב המ"ב (רכ"ט סק"ח) שאומרים עלינו לשבח. וכשאומרים 'אנחנו' לא יכרעו נגד החמה.

הלבוש (אר"ח קל"ג) כתב וביום שיש בו מילה מקדימין לומר השיר היחוד מיד אחר סדר הקדושה לומר עליו קדיש יתום, ולהניח עלינו לשבח אחר שמלו התינוק כדי לכלול גם התינוק במה שאומרים שלא עשנו כגויי הארצות.

האליה רבה (סימן כ"ה) כתב שלא יסיר התפילין עד אחר עלינו לשבח וסיים עד שיאמר פסוק והיה ה' למלך על כל הארץ וגו', כי זה תכלית השלימות שיהיה ה' אחד ושמו אחד. ואפילו ביחיד המתפלל. וכן מובא במ"ב שם. הפסקי תשובות שם מוסיף כי אומרים בעלינו 'תפארת עוזך' מלכות ש-די' שרומז על תפילין.

נפסק בשו"ע (ס"ה ב') קרא קריאת שמע ונכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו. המשנה ברורה מוסיף וה"ה שאר דבר שהצבור אומרים כגון עלינו לשבח קורא עמהם.

אנו אומרים בתפילת מוסף 'עלינו לשבח' כמבואר ברמ"א (תקצ"א ז'). כתבו הפוסקים בשם מהרי"ל דיסקין שצריך לומר 'שהם משתחים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע ואנחנו כורעים כו'.

כשאומרים ואנחנו כורעים צריך לכרוע שלא יהיה נראה ככופר ח"ו. ואע"פ שהשו"ע (קל"ג ג') כתב שהכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה, או בולך לבדך אנחנו מודים, או בהודאה דהלל וברכת המזון הרי זה מגונה. כותב המ"ב שם דדוקא הודאות האלו שהם דרך שבח והלול ואינו אומר על עצמו אלא שעל כל העולם אומר שישתחוו לפניו אין לו להשתחוות אבל בואנחנו כורעים ומשתחים שעל עצמו אומר יש לכרוע. ומה"ט אין כורעים כשאומר כי לך תכרע כל ברך, וכן בויכרעו ויפולו.

בספר מקור חיים שם כותב שגם בראש השנה בתפילת לחש יש לכרוע כשאומר ואנחנו כורעים.

בחזרת הש"ץ המנהג ברוב המקומות להשתחוות אפיים ארצה בשעה שהש"ץ מגיע ל'אנחנו כורעים', ויש לכל הקהל לומר יחד עם הש"ץ בלחש מתחילת עלינו, וצריך לשטוח איזה הפסק בין הרצפה לפניו, ואם אין לו יפסיק עכ"פ בטליתו, ואפילו ברצפת קרשים נוהגין לשטוח מטפחת, ובמעשה רב כתוב שהגר"א ז"ע נהג להשתחוות בפישוט ידיים ורגליים ממש.

בכל יום

הרמ"א (קל"ב ב') כתב אחר סיום התפלה אומרים עלינו לשבח מעומד, ויזהר לאומרו בכוונה, וכשמגיע אל אל לא יושיע יפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים וכו'.

ב"ח (קל"ג) הטעם הוא כדי לתקוע בלבבינו קודם שנפטרים לבתיהם יחוד מלכות שמים ושיחזק בלבבינו אמונה זו שיעביר הגילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתו לתקן עולם במלכות שדי כי אז גם כי יש לכל אחד מישראל משא ומתן עם הגוים עובדי עבודה זרה וגילוליהם ומצליחים לא נפנה לבבינו אל האלילים ולא יעלה במחשבה חס ושלום שום הרהור עבירה.

המשנה ברורה שם כתב בשם המ"א שכתב בשם האריז"ל שיאמר אחר כל הג' תפלות, וכן נוהגין במדינתנו מלבד בבתי כנסיות גדולות שמתפללין תפילת מעריב סמוך למנחה שאין אומרים עלינו אחר גמר תפלת מנחה, כי עלינו שיאמרו אחר תפלת מעריב קאי גם אמנחה.

לפי הטעם של הב"ח הנ"ל מובן מה שלא אמרו עלינו לאחר מנחה כשהתפללו סמוך לה מיד מעריב כי כל הציבור נשארו בביהכ"נ לתפלת מעריב, וכן אין אומרים עלינו בין שחרית למוסף בשבת ור"ח ויו"ט, ורק כשאומרים לבתיהם עלינו.

אולם עפ"י האריז"ל טעם אמירת עלינו הוא כי ע"י אמירת פיתום הקטורת (בשחרית) מסתלקים הקליפות מהשפע היורד ע"י התפילה, וע"י אמירת עלינו מקיפים אנו את השפע באור מקיף אשר מעוור ומסמא עיני החיצונים והקליפות ולא יוכלו לידבק ולינק מקדושה. ומובן למה האריז"ל כתב שיאמר אחר כל תפילה מג' תפלות, ואפילו מתפללים מעריב סמוך למנחה. ויש שנהגו עקב כך לומר עלינו גם בין תפלת שחרית למוסף, וגם ביוה"כ לאחר תפלת מוסף אף שמתפללים מיד מנחה.

איתא בגמ' (ר"ה ט"ז): אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן ג' ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים עד יום הכפורים זכו נכתבים לחיים כו'.

הערבי נחל (ראש השנה) תמה דמשמע הכא דדוקא בינוני תלוי בתשובה עד יום הכפורים כיון שעדיין תלוי ועומד, אבל ברשע גמור כבר נגמר דינו למיתה ולא מהני תשובה אפילו שב עד יום הכפורים, והא מלתא לא מסתבר כלל, כי ודאי אפילו לרשע גמור יש את הכח של עשרת ימי תשובה שיכול לחזור בתשובה א"כ מאי החילוק בין הרשע גמור לבינוני, דתרווייהו אם שבו עד יום הכפורים נכתבים לחיים ואם לאו למיתה. וכ"ת דהנפקא מינה הוא דהרשע צריך להרבות בתשובה יותר מהבינוני הא זה פשוט דכיון שהרשיע יותר ודאי צריך להרבות יותר בתשובה, ולא מפני שנכתב למיתה מיד.

ומיישב אנו מבקשים מהשי"ת בסליחות (סליחה לג לערב ר"ה) בצע הדין פלג השורה, ר"ל שיתנהג הקב"ה עמנו בדינו דרך פשרה, וענין הפשרה בזה שאם נעשה תשובה אף אם ח"ו לפי הדין לא תספיק התשובה כערך אל חטאותינו יקובל בדרך פשרה, וענין הפשרה הוא רק כשאין ידוע עדיין להיכן הדין נוטה. ממילא זהו החילוק שלרשע כותבין מיד למיתה ודינו ברור ושוב אין אצלו פשרה, וכששב צריך לעשות תשובה מעולה על חטאותיו משא"כ הבינוני דינו מסופק ודי בתשובת דערך פשרה.

הפלא יועץ (ראש השנה) כתב שכיון שעתה עת רצון יש לנו להתחזק להכניע לבנו ולשוב בתשובה שלימה, כי שערי תשובה היום הם פתוחים, ואותה אנחנו מבקשים, וכל עיקר תיקון השופר למעלה תלוי בתשובה, ואין קול השופר פועל למעלה אם לא שעולה הקול בהתעוררות הלב בתשובה, ואם לא הוא כנגן המנגן, ואפי' אם יש בידו של אדם חטא מהחטאים המעכבים את התשובה כגון שהיה סיבה להחטיא את חבירו בהתעוררות תשובה ביום הזה גורם לפתוח לו שערי תשובה, כי שערי תשובה פתוחים ומעט התעוררות תשובה היום הוא כנגד טורח גדול בזמן אחר, ולכן עת לחננה ושעת רצון להתחרט חרטה גמורה על כל אשר חטאנו, ולקבל כל א' ממנו לשוב מאיזה עון שבידו, ואל יפחות כל א' ממנו מלשוב מאיזה חטא קל או חמור כי בזה זוכה להיות צדיק בעל תשובה ומכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות.

וכתבו הראשונים שאפי' מי שלא שב בתשובה באותם הימים שקודם ר"ה ונכתב ונחתם בר"ה בין הרשעים אם הרהר בתשובה באותו היום בצבור יקרע רוע גזר דינו ויכתב בספר החיים יען ששערי תשובה פתוחים, כדכתיב דרשו ה' בהמצאו.

השם משמואל (ראש השנה) כותב הנה התקיעות הן משולשות שלש של שלש, ובודאי יש כוונה מיוחדת למספר זה. ובכתבי האריז"ל מבואר דתקיעות מיושב מתקנין חטא עבודה זרה, ותקיעות בלחש מתקנין חטא גילוי עריות, ותקיעות שבחזרה מתקנין חטא שפיכת דמים. וכמו כן יש לומר דאפשר כל השלש שבענין התקיעות כולן הולכין על דרך זה, וכן נמי התקיעות שעל סדר הברכות מלכיות זכרונות ושופרות. היינו שמלכיות מתקנין חטא ע"ז שהיא היפוך קבלת עול מלכות שמים. זכרונות מתקנין חטא ג"ע, כי הענין של זכרונות הוא להיות דבוק בהשגחת הש"י וזה מתקן חטא גילוי עריות שמסלק ההשגחה כדכתיב (דברים כג, טו) 'ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך'. ושופרות מתקן חטא שפיכת דמים, ששופרות הן כעין 'ויפח באפיו נשמת חיים' וכמו שאמרו בספרי (פ' בהעלותך) דהקב"ה הוא ג"כ תוקע שופר בראש השנה בשעה שאנו תוקעים והיינו שנותן חיות לתוך האדם, ע"כ הוא תיקון על חטא שפיכת דמים שהוא מסלק הנשמת חיים.